

ÜZÜM BAĞLARINDA YAYILMIŞ ZƏRƏRVERİCİLƏR VƏ ONLARA QARŞI MÜBARİZƏ TƏDBİRLƏRİ

Q.Q.MƏMMƏDOV, Q.F.BAYRAMOV
AKTN Bitki Mühafizə və Texniki Bitkilər ET İnstitutu

Torpaq islahatından sonra üzüm bağlarının əkin sahələri kütləvi olaraq artırılmağa başlamışdır. Üzüm bağlarından yüksək və keyfiyyətli məhsul istehsalında zərərvericilərə qarşı mübarizənin aparılması vacibdir. Zərərvericilərin kütləvi inkişaf etdiyi illərdə 30-40 % məhsul itkisinə, əmtəlik keyfiyyətinin aşağı düşməsinə əvəz şəkərliliyin (5-7%) azalmasına səbəb olur.

Açar sözlər: zərərverici, mübarizə, üzüm, salxım yarpaqbükəni, fir gənəsi, tor gənəsi, unlu yastıca, süfrə, yumurta, tırtıl, kəpənək, feramon, preparat.

Azərbaycan Respublikasının torpaq-iqlim şəraiti üzümçülüynün inkişafı üçün çox əlverişlidir. Buna görə də Azərbaycan xalqı çox qədimdən üzümçülüklə məşğul olaraq müxtəlif üzüm sortları yetişdirmişdir. Bir neçə yerli sortlar respublikamızın çay vadilərində, dağ ətkələrində bitən yabanı üzümlər üzərində aparılan seleksiyasalar nəticəsində yaradılmışdır. Azərbaycanda üzümçülüynün qədim tarixə malik olmasını Alban alimləri Herodet və Strabon öz əsərlərində göstərirlər. Qafqazda üzümün qədimdən yetişdirilməsini arxeoloji qazıntılar da təsdiq edir.

Üzüm bitkisinin mənşəyi botaniki tədqiqatlar nəticəsində öyrənilmişdir. Tədqiqatlar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, üzüm fəsiləsinə daxil olan bitkilər (cissites cinsi) tabaşir (70-100 mln il bundan əvvəl) dövründə əmələ gəlmiş çiçəkli bitkilərə aiddir. Mənşəyinə görə üzümçülükdə əhəmiyyətli bütün mədəni növlərə daxil olan Vitis cinsi 1 milyon il bundan əvvəl əmələ gəlmişdir. (4)

Bizim eranın I əsrində yaşamış Pliney əsərində 50-yə qədər üzüm sortlarının adlarını yazmışdır.

XVII əsrdə səyyah Evlaya Çələbi Şamaxıda 7, Qarabağda 10 üzüm sortunun yetişdirildiyini əsərində qeyd etmişdir. (4)

Respublikamızda üzüm əkinlərinin ümumi sahəsi 1969-cu ildə 119,5, 1981-ci ildə 270,7 min ha. Olmuşdur. Üzüm istehsalı isə 1969-cu ildə 272 min ton, 1981-ci ildə 1707 min ton olmuşdur.

Bu gün Azərbaycanda üzümçülük kənd təsərrüfatı bitkiləri arasında xüsusi çəkiyə malik olmaqla sənaye xarakterlidir. O, öz məhsulunun və ondan alınan məhsulların yüksək qidalılıq xüsusiyyəti və müalicəvi əhəmiyyətinə görə, habelə iqtisadi cəhətdən ən gəlirli bir sahə olduğu üçün xalq təsərrüfatının əsas sahələrindən biri hesab olunur.

Üzümün məhsullarından təzə halda, qurudulmuş halda qida məhsulu kimi istifadə olunur. İstehsalda

süfrə, deserti, şampan, konyak və üzüm şirəsi kimi istehsal olunur.

Torpaq islahatında sonra kənd təsərrüfatında ən global problemlə məsələ bitkilərin zərərverici xəstəlik və alaq otlarından mühafizəsidir. Yeni təsərrüfatçılıq şəraitində üzüm bağları bölgədə kütləvi artırılmağa başlanmışdır. Buna baxmayaraq respublika miqyasında əhalinin süfrə üzümünə, eləcə də üzüm-dən hazırlanmış alkoqolsuz içkilərə olan tələbatı bir problem olaraq qamışdır. Bununla yanaşı kişmiş və üzüm-dən hazırlanan içki məhsulları istehsalı əhalinin tələbatını ödəmir

Üzüm bağlarından yüksək keyfiyyətli məhsul istehsal edilməsində üzümlüklərdə aparılan aqrotexniki tədbirlərlə yanaşı zərərvericilərə qarşı mübarizənin aparılması çox vacibdir.

Üzüm bağlarında məhsul itkisinə və məhsulun keyfiyyətinin aşağı düşməsinə səbəb olan amillərdən biri də zərərvericilərdir. Zərərvericilər kütləvi inkişaf etdiyi illərdə 30-40% məhsul itkisinə, əmtəlik keyfiyyətinin pisləşməsinə və şəkərliliyin (5-7%) aşağı düşməsinə səbəb olur.

Gəncə-Qazax iqtisadi bölgəsində yayılmış zərərvericilərin bioloji xüsusiyyətlərinin əvvəlki illərdə öyrənilməsi davam etdirilməklə yeni təsərrüfatçılıq şərtində öz aktuallığını saxlayır.

Tədqiqat obyektı. Gəncə-Qazax iqtisadi bölgəsinin üzüm bağlarında üzüm salxım yarpaqbükəni, üzüm tor gənəsi, üzüm fir gənəsi və üzüm unlu yastıcası geniş yayılmaqla mənfi təsərrüfat əhəmiyyətinə malikdir.

Tədqiqat təhlili. Üzüm salxım yarpaqbükəni Azərbaycanın üzüm bağlarında geniş yayılmaqla mənfi təsərrüfat əhəmiyyətinə malik olan zərərvericidir. Bu zərərverici üzüm bağlarında yalnız tırtıl mərhələsində ziyan vururlar. Kütləvi inkişafı dövründə 40-45 % məhsul itkisinə səbəb olurlar. Mövsüm ərzində 3 nəsil verir. Ziyanverici pupmərhələsində ağ boramacıqlar içərisində

tənəklərin qabığı altında qışlayır. Yazda havanın gündəlik orta temperaturu 15°C keçəndən sonra kəpənəklərin uçuşu başlayır.

Mübarizə. Düzgün mübarizə aparmaq üçün kəpənəklərin uçuş vaxtını Feromon tələ vasitəsilə təyin etmək lazımdır. Bunun üçün 5 hektar üzüm bağına 1 ədəd feromon tələ asılmalıdır. Tələyə gün ərzində 25-100 ədəd kəpənəyin düşməsi kütləvi uçuşun başlanmasını göstərir. (2) Bu dövrdə kəpənəklər kütləvi sürətdə yumurta qoyurlar. Yumurtadan formalaşan tırtırları vaxtında məhv etmək daha asandır, çünki onlar gilələrə yaxud çiçək quruplarının içərisinə daxil olandan sonra mübarizə işi çətinləşir. Ona görə də tırtırlara aqrş mübarizə tədbirləri yumurtadan çıxan zaman dərhal aparmaq lazımdır. Kəpənəklərin 1-ci nəsil kütləvi uçuşundan 3-5 gün sonra, 2-ci və 3-cü nəsil kütləvi uçuşundan 2-3 gün sonra kimyəvi mübarizə aparılmalıdır. Hər nəslə qarşı göstərilən preparatlarla (Superkor 0,3L/ha; Motador 0,5L/ha; Desis 0,4L/ha; Dentis 0,5L/ha) 1 dəfə kimyəvi mübarizənin aparılması tövsüyyə olunur.

Bu zərərvericiyə bütün bölgələrdə rast gəlinir. Ekalogiyanın qorunması və ekoloji təmiz məhsul əldə etmək üçün bioloji obyektlərdən istifadə etməklə mübarizə tədbirlərinin aparılması daha məqsədə uyğundur. Yəni zərərvericinin yetkin (erkək) fərdlərinə qarşı feromon tutucularından istifadə etmək, tırtıllara qarşı bioloji preparatlarından (Fitovern, BTB və ya Ramplan) növbəli olaraq müxtəlif nəsarif normalarında dərmanlamalar aparılmalıdır.

Qış mübarizə zamanı tənəkləri köhnə qabıqlardan təmizləməklə kənara çıxararaq yandırılmalıdır. Bundan sonra payızda yarpaqlar töküləndən sonra (temperatur +4°C-dən aşağı olmayanda), yaxud yazda tumurcuqlar açılana qədər tənəklər DNOK və ya Nitrofen məhlulu ilə çilənməlidir.

Tor gənəsinin xarakterik xüsusiyyəti onun hörümçək toru toxumaq qabiliyyətinə malik olmasıdır. Tor gənəsi yarpağın orta tükənmə dərəcəsinə malik olan sortlara böyük ziyan verir. Tor gənəsi çox xırda həşəratdır. Tor gənəsinin mayalanmış yaşlı diş fərdləri stambın və çoxillik qolların qabığı altında yetkin mərhələdə qışlayır. Yazda tumurcuqlar açılan zaman gənələr qışlama yerlərindən çıxaraq, yenidən açılmağa başlayan cavan üzüm yarpaqlarına daraşır və onlara qidalanır. Gənəcik əmələ gətirdiyi nazik tarla yarpağın alt tərəfini toxuyur və torun altında yumurtalarını qoyur. Bir diş gənəcik 100-ə qədər yumurta qoyur, 5-6 gündən sonra yumurtadan birinci nəslin sürfələri çıxır. Tor gənəciyi yay ərzində 6-8 nəsil verir. Ağız aparatı deşib sorucu olduğu üçün yarpağın epidermis təbəqəsini deşərək xlorofil dənəcikləri və hüceyrə şirəsi ilə qidalanır. Ağ üzüm sortlarında yarpaqların zərərverici ilə zədələnmə zamanı yarpaqlar saralır. Qara üzüm sortlarında isə yarpaq əvvəlcə sarılır, sonra isə qırmızı rəng alır. Yarpağın alt hissəsi az tükü və həmçinin çox tükü olan

sortlar bu zərərverici ilə az zədələnir. Zərərverici ən çox quraqlıq illərdə, yəni çox isti (28-30°C) və rütubətin az (50-55%) olan illərdə daha çox yayılır. Çünki belə şərait gənəciyin çoxalması üçün əlverişlidir. (3)

Mübarizə. Tor gənəciyi yayılan üzüm bitkisinde zərərvericilərə qarşı effektiv mübarizə aparmaq üçün keltan, keltan koruma və omayt preparatlarının hər hansı biri ilə çiləmə aparmaq lazımdır. Çiləmə zamanı dərman yarpağın alt sətinə təzyiqlə vurulmalıdır. Tor gənəciyi yenidən müşahidə edilərsə təkrar çiləmə aparılmalıdır.

Eyni preparat uzun müddət tətbiq edildikdə gənəcikdə preparata qarşı davamlılıq yaranır. Zərərvericidə kimyəvi preparatlara qarşı davamlılıq yaranması üçün preparatlar mütləq növbələşdirilməlidir.

Üzüm unlu yastıcası kiçik, sorucu ağız aparatına malik olan və üzümə ən çox ziyan verən həşəratdır. Bu zərərverici Azərbaycan şəraitində il ərzində 3 nəsil verir. O, əsas etibarilə yaşlı diş fərd, sürfə və bəzən də yumurta mərhələsində tənəyin qabığı altında qışlayırlar. Bəzi illərdə məhsulun 50-60% məhv olmasına səbəb olur. (1)

Üzüm unlu yastıcası tənəyin bütün yaşıl hissələri ilə, hətta salxımları ilə də qidalanaraq onları zədələyirlər. Onlar tənəkdən şirə soraraq yapışqanvari maddə ifraz edir. Bu ifrazat bəzi kif göbələklərin inkişafına şərait yaradır, yəni orada köbələk inkişaf edərək bitkini qara hisə bənzər örtüklə örtür. Zədələnmiş yarpaqlar tökülür, zoğlar yetişmir, gilələr isə bürüşüb quruyur.

Mübarizə. Kimyəvi mübarizədə vegetasiya dövründə birinci, ikinci və üçüncü nəslin sürfələrinə aqrş ibir dəfə müxtəlif preparatlarla (fosfamid 0,5L/ha; bazinon-63 1L/ha Bi-58 2L/ha) dərmanlama aparması lazımdır.

Yastıcanın qışlayan fərdlərini məhv etmək üçün yazda tumurcuqlar açılana qədər tənəklərə DNOK məhlulu ilə çiləmə aparılmalıdır. Budama əməliyyatı aparılarkən kütlə və tənək qırıqları sahədən kənara çıxarılıb yandırılmalıdır.

Üzüm fir gənəciyi adi gözlə görünməyən 0,14-0,16 mm uzunluğunda kiçik zərərvericidir. Bu zərərverici Azərbaycanın üzümçülüklə məşğul olan bütün rayonlarında geniş yayılmaqla mənfi təsərrüfat əhəmiyyətinə malikdir. (2)

Gənəciklər birillik zoğların arasında olan qabıqlar və tumurcuq pulcuqları altında yetkin mərhələdə qışlayırlar. Yazda tumurcuqların açılması dövründə qışlama yerlərindən çıxaraq yenidən açılan ilk yarpaqların alt sətinə daraşaraq qidalanır. Beləliklə yarpaqlar üzərində ziyəciklər-fırlar əmələ gəlir ki, bu da gənəciyin xarakterik zədəsi hesab olunur.

Üzüm fir gənəciyi vegetasiya müddətində beş nəsil verir. Bəzi illərdə fir gənəciyi kütləvi çoxalır və tənəklərin yarpaqlarını sormaqla onları gözə

çarpacaq dərəcədə zəiflədir. Gənəcik tərəfindən cavan tənəklər daha çox ziyan çəkir.

Mübarizə. Zərərvericiyə qarşı kükürd, əhənkükürd həlimi (ƏHK) ilə də mübarizə aparmaq mümkündür. Son illərdə Keltan, koruma keltan, nissoran, omayt akarasidlərinin bu zərərvericiyə qarşı yüksək bioloji səmərə verməsi öyrənilmişdir.

Qış mübarizəsində yarpaqlar töküləndən sonra (temperatur +4°C-dən aşağı olmayanda), yaxud yazda tumurcuqlar açılana qədər tənəklər DNOK və ya ABC məhlulu ilə çilənməlidir. Bununla yanaşı

tənəklər köhnə qabıqlardan təmizənməli, kənara çıxararaq yandırılmalıdır.

Nəticə. Üzüm salxım yarpaqpükəni, tor gənəsinin, üzüm unlu yastıcası, üzüm fir gənəciyi bütün bölgələrdə geniş yayılmaqla mənfi təsərrüfat əhəmiyyətinə malikdir. Ekoloji təmiz məhsul əldə etmək üçün bioloji obyektlərdən (feromon tutucusu, bioloji preparatların növbəli tətbiqi əsasında) istifadə etməklə mübarizə tədbirlərinin aparılması məqsədəuyğun hesab edilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədova S.R; Xəlilov B.B. Kənd təsərrüfatı entomologiyası. Bakı. 1986. 2. Baxışov C.S. Cəfərov Ç.B. Azərbaycanda kənd təsərrüfatı bitkilərinin zərərverici, xəstəlik və alaq otlarından mühafizəsinin aktual məsələləri. Bakı. 1990. 3. Mustafayev M.Ə. Kənd təsərrüfatı bitkilərinin zərərverici, xəstəlik və alaq otlarına qarşı mübarizəyə həsr edilmiş elmi texniki konfransi. Bakı. 1974. 4. Süleymanov C.S.; Məmmədov R.Ə. Üzümçülük. Bakı. 1982.

Вредители распространённые на виноградных плантациях и методы борьбы с ними.

Г. Г. Мамедов, Г. Ф. Байрамов

Во всех виноградных регионах Азербайджана широко распространены такие вредители как молочай лозный, виноградная моль, паутинный клещик и мучнистый червец. Среди них молочай лозный и виноградная моль наносят значительный вред на продуктивность в размере 30-40 % и имеют отрицательное влияние на качество положительно влияет на товароспособность.

Ключевые слова: урожай, вредители, борьба, пестициды, виноград, виноградная моль, паутинный клещик, мучнистый червец, личинка, яйцо, бабочка, феромон, препарат.

Main pests in grape plantations and methods of struggle with them.

Q.Q.Mamedov, G.F.Bayramov

Dairy vaxer, grape moth and maely bud are vidaly spread in all grape regions of Azerbaijan. Among them dairy vaxer and grape moth damage ahd reduce productivitu bu 30-40 % and nedatively affect commodity value. Forehand struggle with these pests increases productivity and positively affects commodity value.

Key words: pests, struggle, grape, dairy, vaxer, eqq,silk, butterflu, phenomenon, drug.